

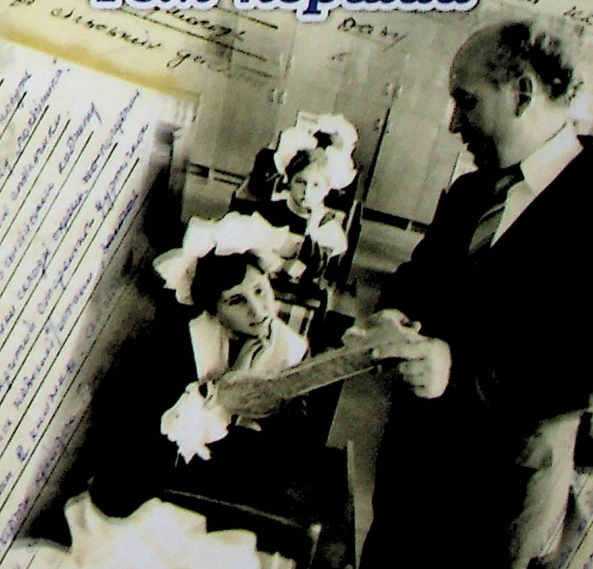
Кремень В.Г.
З 3
З-38

**Олександр
Захаренко**

**Вибрані
педагогічні твори
в трьох томах
Том перший**

Олександр Антонович
Захаренко

Вибрані
педагогічні твори
в трьох томах

Том перший

Ск

Державна
науково-педагогічна
бібліотека України
імені В.О.Сухомлинського

Черкаси
2018

403081 К

ДЖЕРЕЛА ГРОМАДЯНСЬКОСТІ

Вдячність

Роки, мов води Росі, плинуть, не знаючи зупинки. Ніби вчора чорняве дівчатко без імені повели за руку в дитячий садок «Малюшко». Там стала Санюшкою...

Спільне для школярів і вихованців дошкільного закладу вересневе багаття над Россю. Прямо звідси хтось із випускників завів Оксану в клас. Збігло десять років. Оксана зі сльозами на очах прощається з рідною школою...

А сьогодні в Оксани весілля. Урочиста реєстрація в кімнаті щастя. Але чому минають хату і йдуть далі? Попереду вона з Олександром. Біля школи зупиняються.

Молода і молодий уклоняються їй, кладуть рушничок, дві шишки і квіти до пам'ятника В. І. Леніну і прямують у свій шкільний музей. Він дійсно-таки свій, бо зводили його власними руками. Зворушливо зустрічають молодих найменші екскурсоводи-четвертокласники. Вітають, ведуть залами, дарують на пам'ять зірочку – одну на двох, на все життя.

А в книзі відгуків музею новий запис:

«Вдячні всім, хто дав нам щастя. Низько кланяємося. Клянемося зберегти світлу пам'ять про рідну школу, пронести через усе своє життя вірність нашим сахнівським традиціям. Оксана. Олександр».

Ось так, в одному записі, в найщасливішу мить – природний вияв вдячності за науку, добре виховання. А можна було й не прийти до школи, музею. Звичаю такого немає. Проте всевладне почуття людської вдячності, виховане цілеспрямовано і систематично, повторюване в тисячах вчинків як творець духовних зрушень привело до благородного вчинку.

Учителі Сахнівської школи, пам'ятаючи про те, що справжня вихованість немислима без людської вдячності та задумуючись над випадками «щастя» невдячної нікому особистості, яка стає від того холодним бездушним егоїстом, прийшли ще до одного педагогічного правила, яке утверджують всією своєю учитель-

ською діяльністю. Воно як девіз на одному із тематичних змінних стендів: «Умій дякувати і віддячувати».

Насамперед, дякуй матері і батькові за те, що вони дали тобі життя, дають матеріальні та духовні блага...

Умій дякувати старшим, особливо дідусяві і бабусі за те, що вони навчають тебе. Почув похвалу, дякуй і обіцяй жити по-людському. Почув докір або нарікання, несхвалення, дякуй за те, що тебе вчать жити серед людей.

Умій дякувати вчителів. Вислухавши схвалення, дякуй за науку. Вислухавши найгірші, найсуворіші слова, теж дякуй за науку.

Дякуй за найменше добро, виявлене по відношенню до тебе, за чуйність, за послугу. Дякуй за те, що тобі поступилися, що тебе стримали від необачного кроку, що довели тобі твою неправоту.

Не приходять без уваги повз моральні заклики та звертання учнів. По них як по ідеальному вимірнику цінують власне життя, вчинки, удосконалюють їх.

Проблему виховання вдячності, як стрижневу, заголовну, колектив образ для розв'язання давно і не випадково, а в цілеспрямованому пошуку найбільш ефективних шляхів формування моральної зрілості. Практика сьогодення показує, що в сучасну епоху все повнішого забезпечення матеріальних та духовних потреб людей, соціальних змін в сім'ї (виробнича зайнятість батьків) зростає вагомість суспільного виховання. Це зобов'язує школу з особливою наполегливістю враховувати безперечні плюси та прикрі недоліки становлення сучасної особистості.

Ще, на жаль, часті виправдані нарікання про невдячність молоді за зроблене їй добро, про відсутність поваги до старших, непомірне переважаючі бажань, потреб над обов'язками, байдужість і черствість.

Мама забігла в кабінет розгублена, з заплаканими очима. Вибачається, просить поради, допомоги. Знаю ту сім'ю: хороша, працююча, троє дітей. Найстарший – Іван – закінчує 8 клас.

– Не можу ніяк зладити з ним, ні я, ні батько. Не слухає, не поважає, грубить, вимагає «кльошів».

Каже: «Я не просив, щоб ти мене народила. А як народила, то забезпечуй мене усім – і кльошем, і годинником, і транзистором».

Ці труднощі виховання, на думку сахнівських вчителів, можуть вирости на обробленому ґрунті, але не засіяному зернами вдячності. Використовуючи поради народної педагогіки,

дивляючись у духовний світ вихованців, учительський колектив усвідомив, що результати виховної роботи врешті-решт знаходять свій остаточний вияв у відносинах вдячності. Останні, як той чутливий прилад, – точно показують, якою є людина, чого домоглася у вихованні школа. А коли так, то слід у процесі практичної виховної роботи наповнити життя учнів такими відносинами, щоб їх багатовекторність та дієвість були достатніми для формування вдячності – моральної вершини громадянськості.

З цієї причини відносини стають предметом турботи педагогічного колективу. Які ж їхні особливості?

У школі здавна укріплюється та стає джерелом вдячності традиційне шанування рідних, особливо наполегливо утверджується культ матері. «Заслужи вдячність матері, бабусі і дідуся», – кажуть принагідно і переконливо доводять вчителі, стверджують приклади, незримо, але впливово висловлює громадська думка. Щастя життя та радість змужніння, сила та міцне здоров'я, розум і любов – все від матері.

...Якось на уроці учні четвертого класу писали твір на тему: «З чого починається Батьківщина?». Висловили різні думки – цікаві і серйозні, прості і глибокі. Запали в душу рядки з твору сором'язливої четвертокласниці Галини: «Для мене Батьківщина починається з мами. Вона в мене така хороша, ніжна, добра і справедлива. Тільки часто хворіє. Я можу собі навіть пальця розрізати за неї, аби в неї нічого не боліло. Я не можу маму відділити від Батьківщини. Люблю я свою рідну матусю понад усе, а значить, і Батьківщину».

Щоб утверджувати почуття вдячності, в школі традиційно готуються подарунки матері кожного учня в День 8 березня. В школі давно започаткована традиція вітання матерів з Днем народження. Це один із прийомів діяльного вираження вдячності. Школа тримає під своїм контролем взаємини учня в родині, виконання ним своїх трудових сімейних обов'язків. У школі з старшокласниками проводяться уроки материнства. Тим батькам, які домагаються найкращої вихованості дітей, на батьківських зборах вручається «Подяка батькам». Хвилюються батьки, вдячні за високу оцінку їхньої педагогічної роботи. Досвід вказує на необхідність введення спеціальних нагород батькам за успіхи у вихованні дітей. Кожний учень вивчає родовідне дерево, знає своїх рідних, настільки, наскільки дає змогу збагнути їхнє жит-

тя в просторі та часі людська пам'ять. Глибоке почуття вдячності рідним, матері веде дитину, підлітка, юнака шляхом моральної зрілості до краси людських вчинків.

...Ніхто цього не знав. Навіть спочатку не здогадувалися, чому Василько став гірше навчатися. Шестикласник теж змовчав. Добро та скромність ніколи не кричать за себе, вони промовляють справами. Коли у Василька захворіла мама, він підмінив її на роботі. Як і раніше бувало, встав вдосвіта, поспішив на ферму, щоб погодувати та подоїти материну групу корів. Мама довго хворіла. Коли одужала, син продовжував допомагати. За добру роботу на фермі правління колгоспу нагородило учня цінним подарунком. З усіма урочистостями його вручили на лінійці.

Приємно Василькові і ніяково.

Від вдячності рідним – один крок до великого і гордого почуття вдячності тим, хто своїм життям приніс щастя Батьківщині, відвоював його в бою, примножив у праці. Пам'ять про померлих – це найвища громадянська цінність, до якої звертається школа, формуючи вдячність. Кладовище, братська могила – святині, які цінують найвище. В музеї також все дихає вдячністю. Коли проходиш залами та слухаєш екскурсоводів, чуєш ніби чудовий приспів повторення подяки всім тим, хто за велінням серця боронив землю і зводив музей, організовував колгосп та зараз дбає про зростання господарства.

Справжню, справедливу оцінку дають тільки тоді, коли, збагнувши велич добра, переживуть власним серцем його благодіючий вплив або ж втрату.

Почесне місце в побудові шкільних відносин вдячності відіграють бесіди, зустрічі з людьми, чие життя, значуще і красиве, є прикладом творення добра, за яке згадують потім теплим словом.

...Вечірнє сонечко заплуталося між гіллям яблунь і тому, напевне, ніяк не могло закотитися за гору, а може, заслухалося разом з діворою розповіді дідуся садовода-виноградаря Пилипа Лавроновича Дзигори. Поглянеш на цих пташенят у жовтеньких сорочечках і червоних пілотовках, що обсіли старенького соняшником, і не намилишся. Серце радіє. Це вони прийшли сьогодні на зустріч із славним виноградарем. Посідали в густій траві і, порозкривавши роти, мов ластовенята дзьобики назустріч мамі, ловлять кожне слово.

З гори Дівиці видно широку панораму, виткану людською працею. Дідусь повагом, не поспішаючи, запалив люльку, обвів

поглядом всю долину, що потонула серед гір, на яких вже багрянцем усміхається акація, а далі в золотавій сукні позбиралися стрункі берізки. Стоять вони на сторожі, аби в будь-яку хвилину захистити від вітрів виноград.

Пилип Лавронович – дивак, все якось не так називає: акацію – матінкою, виноград – немовлям, а дівчат і жінок, що, співаючи, рухаються вздовж шпалер з важкими кошиками винограду, – кличе дітьми.

Кому не відомо, що саме через П. Л. Дзигору село Сахнівка славиться як піонер виноградарства на Черкащині?

– 50 сортів винограду маємо в нашому урочищі «Ставки», а колись тут були лише бур'яни княгині Лопухіної. Всі наші сорти легко переносять двадцятиградусні морози, а деякі навіть тридцятиградусні. Добре у нас прижилася Шасла рожева – високоврожайний, морозостійкий сорт, врожайність якого становить понад 130 центнерів з гектара. Але це буде нам, мабуть, зрозуміліше біля шпалер – сказав дідусь і запросив малечу до сортодільниці.

Малі дегустатори ще більше обліпили дідуса і вже через кілька хвилин почали легко відрізняти Мадлен від Перлини Сабо, Чугай від Кабасії, Лідію від Вальдера.

Похваливши за хорошу пам'ять і відмінний апетит, Пилип Лавронович витяг із кишені листки, які щойно одержав, і попросив Миколу прочитати.

Перший лист був з Азербайджану. Автор просив зробити обмін сорту Баяк-Ширей на Перлину Сабо.

Другий лист був з Оренбурга, а третій, четвертий... З усіх кінців Радянського Союзу.

– А звідки всі ці люди знають Вас, дідусю?

– А якже. Ми постачаємо посадковий матеріал в 49 областей. Помовчавши трохи, закінчив поважно і мудро:

– Людина гадає довго жити... На довгі віки, на радість нащадкам перетворили люди ці гори на квітучий сад і чудовий виноградник. Він виріс з праці, з любові до рідної землі. Так і ви – червоногалстучна піонерія – прикрашайте і збагачуйте рідну землю. Вас згадуватимуть і вам щиро дякуватимуть люди.

Дідусь вже немає. Помер там же серед Дівочих гір. А його мудрість жива. І ці слова, написані на стіні біологічного кабінету школи, вчитимуть ще багато поколінь сахнівських школярів.

Незгасну вдячність викликає в учнів героїчна минувшина і соціалістичне сьогодення, коли воно відбивається в пам'яті, в дитячому серці, зринає з новою силою в розповідях. А скільки було зустрічей, бесід, добрих справ, в яких одна мета: створювати взаємини, в яких треба відповідати на добро щиросердечним почуттям вдячності за зроблене.

Вірити та віддячувати за добро починають лише тоді, коли не байдужі до нього та невинно діють заради нового добра. Одні приходять до цього висновку лише після того, як вип'ють чашу зла, інші, випробовуючи добро і зло в своєму житті, нарешті встановлюють істину. А ще інші силу добра визнають діючи для добра, а ціну зла визначають не творячи його.

І тут головна роль належить учителю. Він повинен досягнути шлях пізнання добра, найкоротший шлях. Його увага та любов до кожного, добрі поради та справедливість, знання та уподобання – ось що стає невичерпним джерелом виховання вдячності. Новіцька Клава Михайлівна – учителька молодших класів, Кобко Ганна Павлівна – учителька української мови та літератури, Зарічна Діна Степанівна – учителька географії і багато інших своєю поведінкою, своїми вчинками, кожним життєвим кроком, кожним своїм словом утверджують добро, любов, справедливість, подають зразки життя, відданого дітям.

Вони вчать жити з вдячністю: вчать дякувати за чисту парту і мудру пораду, за новий підручник, книгу і смачний обід, за зроблене добро для тебе, яким би воно не здавалося незначним та не вартим уваги.

Вони вчать дякувати і за широку стрічку асфальту, що простягнулася до школи, і за комбайн, на якому учні навчаються механізаторській справі, за світлочолу школу і прозору будівлю теплиці. Учні охоче вчаться дякувати за щедрість і турботу всім: батькам, односельчанам, рідному колгоспу, шефам школи, державі, народові.

Ефективність сформованих учителями, педагогічним колективом взаємин вдячності в Сахнівській школі визначають повсякчас. Так як оцінюють знання на уроці, так само приділяють увагу визначенню рівня вихованості колективу. І це зрозуміло. Для того, щоб застосувати чергові методи виховного впливу, треба бути постійно поінформованим в тому, яких результатів вже досягнуто, на якій стадії розвитку знаходиться колектив. Учителі школи твердо переконані в тому, що відносини можна і

треба проектувати, а також постійно і свідомо редагувати. Методика тут звичайна – випробування колективом: спочатку треба змодельовати обставини, в яких особистість відчуває, кому вона зобов'язана своїм життям, щастям, радістю, а потім дати можливість проявитися почуттю вдячності.

Цього разу, як завжди, під час свята учні поклали квіти на могилу загиблих воїнів. А на другий день вони зникли. По тривожному сигналу діти вишикувалися на лінійці. Ніхто їх не картав за те, що квітів не стало.

Лише розповіли про воїна І. Дриня, похованого в цій могилі, про його дружину, що живе в Кагарлицькому районі, згадали тих загиблих, хто звільняв від ворога рідну Сахнівку. Ніхто нічого по завершенню бесіди дітям на лінійці не пропонував, не наказував. Проте після цього на братській могилі як вияв вдячності завжди полум'яніють букети квітів. Випадок і був тим уроком, на якому перевірялася вихованість колективу. Діти виявилися спроможними відчутти почуття вдячності тим, хто поліг за їхнє рідне село.

Бути вдячним дуже нелегко. Вдячність – це праця душі і розуму, коли разом з усвідомленням значущості зробленого для тебе, або ж для інших в серці з'являється всеперемагаюча сила добра, любові, дяка тим, хто віддав чи віддає своє життя тобі, іншим. Ось про систематичне зведення все нових і нових поверхів – завжди піклується педагогічний колектив.

Праця душі, що заперечує байдужість, повинна панувати, – так вважають сахнівчани, – всюди і в усьому. Здавалось, колектив міг би збайдужіти від частих прийомів гостей, проведення екскурсій, турботи про приїжджих. Адже з часу відкриття музею в ньому побувало більше 100 тисяч відвідувачів. Та праця екскурсовода не стала від цього працею з обов'язку тільки тому, що вона залишається працею вдячності всім, хто зробив добро.

Плідною традицією колективу, методом, що формує незгасне почуття вдячності, є практика заохочення досягнень учнів в громадсько корисній діяльності. Колектив у такий спосіб підтримує, стимулює суспільно корисну діяльність учнівського колективу. Участь у роботі музею та традиційних виставках, робота на колгоспному полі та масове висаджування дерев, кущів всюди, де є тільки потреба, невинне покращення виховного середовища – це ті різні види суспільно корисної діяльності, які складають предметний зміст відносин вдячності.

У діяльності для інших, яка є ні чим іншим, як виявом вдячності, утверджується і стає духовним надбанням, невід'ємною рисою характеру здатність помічати добро, зроблене для тебе. і відчувати повсякчасну зобов'язаність віддячувати за нього. Школа села Сахнівка живе постійною суспільно корисною працею. Особлива увага – поліпшенню матеріальної бази та виховуючого середовища. Особистість не байдужа до думки колективу. Схвальна оцінка колективом трудового внеску кожного до спільної справи, його небайдуже ставлення є тим полем, яке густо засіяне зернами вдячності.

Педагогічний колектив Сахнівської школи, втілюючи на практиці ідею виховання через колектив, дійшов до таких висновків:

- інтереси колективу повинні бути переважаючими;
- влада колективу над особистістю має бути обмеженою, розумною в допустимих рамках, які не пригнічують, не травмують особистість;
- при формуванні відносин колектив зобов'язаний виявляти свою вдячність особистості за її працю для всіх.

Вдячність інших – найвища нагорода за зроблене добро. Кожен учень, зробивши щось значуще для колективу, у відповідь на його схвальну оцінку також переживає власні здобутки, досягнення в праці, як частку колективного, творцем якого він був. Якщо на щорічній виставці експонат, виготовлений власними дитячими руками, приносить класові багато залікових балів, колектив має бути вдячний учневі. У променях цієї вдячності народжується доброта, колективність інтересів та вдячність окремої особистості. Беручи участь в операції «БАМу – рейки», четвертокласник Сапко М. зібрав тонну металобрухту. Колектив «на руках» носить свого товариша, бо його праця принесла перемогу колективу. Багаторазово переживаючи цю вдячність в роки навчання, особистість проймається незгасною вірою у те, що будь-яке діяння для загальної справи буде високо оцінене. Так утверджується вдячність особистості колективу за те, що він не байдужий до її праці і життя.

Атмосфера колективної вдячності та шанування кожного за його працю на загальну користь свідомо формується колективом. Учням дякують вчителі, батьки, їхні товариші. Стимул, підтримка, заохочення добрих вчинків укріплюють сили особистості, активізують широкі інтереси до праці, викликають повсяк-

часні вияви вдячності за увагу до неї. Під час проведення години класного керівника рятувальники дякують учням за виявлену мужність при врятуванні потопаючого хлопчика, на лінійці – за врятування молодих сосон на горі Пастушка, коли поруч загорівся сухостій, на зборах – за працю на колгоспній ниві. Не повинно бути більш-менш помітного вчинку, діяння колективу, учнів, до яких колектив вчителів виявився байдужим – цього правила повсякчас дотримуються учителі, пам'ятаючи, що чутливість та вдячність учнівського колективу – це струмок, з якого починається, міцніє та стає більш помітною вдячність особистості.

Дієвою формою розвитку в дитини почуття добротворення є викликання стану турботливості, піклування, спрямовування своїх зусиль та фізичних сил на справи для інших. Щоб викликати увагу до життя та праці інших людей, педагогічний колектив дбає про те, щоб особистість дбала про них. З цією метою в школі широко практикується тимурівська робота: допомога літнім людям, інвалідам.

Особливо багато часу забирає турбота про свою рідну школу, про те, щоб вона була ще красивішою, щоб навчатися у ній було приємно, цікаво, щоб наступні покоління дякували своїм попередникам за зроблене.

Турбота про школу, про поліпшення її матеріальної бази та виховуючого середовища створюються невтомною працею вчителів, учнів та їхніх батьків. Звідси випливає, ще одне джерело вдячності – шанування школи, любов до неї, щире і палке почуття вдячності, її першоважливості в становленні особистості. В Сахнівці для цього склалися особливі обставини, адже село належить до Нетеребської сільської Ради. Отже, дуже часто всі питання сільського життя бере на себе педагогічний колектив, дирекція школи. Школа стала центром освіти і культури на селі в повному розумінні цього слова, відіграє активну роль в соціалістичному перетворенні села. Авторитет школи створюється як ціна їхньої праці з виховання підростаючого покоління, з культурно-освітнього збагачення сільського життя.

Багато обов'язків у школи. І чим більше докладає вона зусиль до формування особистості, тим більше їхня значущість в селі і, як відповідь, більшою є вдячність учнів до школи. А прикладів такої турботи про майбутнє учнів не злічиш. Наведемо лише кілька, що показують, як школа стоїть на варті дитячого щастя, бореться і відстоює його.

Ввечері була педрада, слухали, говорили, сперечалися. І раптом хтось з учителів сказав: «Стривайте, у нас біля дверей хтось плаче».

Так. То була Марусинка з 5-Б класу. Вона, потихеньку схлипуючи, слухала, про що говорили дорослі дяді і тьоті. На запитання, що трапилося, відповіла, трохи стримавшись:

– У нас вдома горе. Туди йти не можу. Ніч я переспала в силосній ямі. Але не турбуйтеся, не захворію, силос теплий, мов ковдра. А сьогодні там зачинено, рідних у мене немає, крім школи, то їй прийшла сюди оце...

Льоня Ш. прибув із сусіднього села: кручений, розбишакуватий, з брудним розкуйовдженим волоссям, веснянками і сірими, чомусь боязкими очима. Нахилиться, буває, вчитель до його зошита, а він зразу ж закриває руками обличчя, ніби захищаючись від удару. На запитання вчителя, чому він жахається, відповів: «Я думаю, що вдарите; мене вдома батько б'є, якщо невірнo напишу».

А ось кілька рядків з твору цього хлопчика під назвою «Чому я люблю своїх рідних»:

– Я батька не люблю. Ненавиджу і тих, хто каже, що зовні схожий на нього. Ні, він страшний. Особливо тоді, коли повертається сп'янілий із щелепника (пивничка, де продається дешеве колгоспне вино), ледве тримаючись на ногах. Це частіше буває зимою, коли батько ніде не працює. Особливо страшно, коли він б'є маму кулаками або чим попало. Я вкриваюся ковдрою з головою і тремчу. Кілька разів ми з мамою і сестричкою сиділи на горіщі, чекаючи, поки батько заснуть. Одного разу він мене так штовхнув, що я вдарився об стінку і прокинувся в лікарні. За що його тут любити. Ми дуже раді, що вже не живемо з ним.

Та у селі не перелічити чудових сімей, які є прикладом у колгоспі, на виробництві, а їхні діти є прикладом для інших дітей у школі.

Бути для дитини найріднішою домівкою, центром її світу та захоплення, давати їй все необхідне щедро, у всій повноті, забезпечити її щастя та радість – ось найперше правило педагогічного життя школи, якого дотримується учитель. А відповідь народжується, кріпне з роками, стає провідною рисою життя – вдячність школі. Злітають роки, в щасливий вирій відлітають випускники. Для них звучить останній наказ:

– Ви йдете сьогодні зі свого рідного дому – школи. Ви повертатиметеся до неї щороку, мов ластів'ята до рідного гнізда.